

QAHRAMONLIK DOSTONLARINING G'OYAVIY BADIY XUSUSIYATLARI

Rasuljonova Mohlaroy

Qo'qon Universiteti Andijon filiali

Filologiya va tillarni o'qitish o'zbek tili yo'nalishi. Email:

moxlaroyimrasuljanova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu ishda o'zbek xalq og'zaki ijodining yirik va qadimiy janrlaridan biri bo'lgan qahramonlik dostonlarining g'oyaviy – badiiy xususiyatlari atroflicha tahlil qilinadi. Qahramonlik dostonlari xalqning tarixiy xotirasi, milliy o'zligi, ma'naviy – axloqiy qarashlari va estetik didini aks ettiruvchi muhim manba hisoblanadi. Tadqiqot jarayonida qahramonlik dostonlarining vujudga kelish omillari, ularning asosiy g'oyalari, badiiy obrazlar tizimi, syujet – kompozitsion qurilishi hamda tasvir vositalarining o'ziga xos jihatlari yoritiladi. Shuningdek, dostonlarida ifodalangan vatanparvarlik, mardlik, adolat, sadoqat va jasorat g'oyalari xalq tarbiyasidagi o'rni nuqtai nazardan tahlil etiladi.

Kalit so'zlar. Qahramonlik dostoni, epik janr, xalq og'zaki ijodini, folklore, g'oyaviylik, badiiylik, obraz, syujet, vatanparvarlik, milliy ong.

Abstract. This work provides a comprehensive analysis of the ideological and artistic features of heroic epics, one of the major and ancient genres of Uzbek oral folk art. Heroic epics are considered an important source reflecting the people's historical memory, national identity, spiritual-moral views, and aesthetic taste. The research highlights the factors behind the emergence of heroic epics, their core ideas, the system of artistic imagery, plot and compositional structure, as well as the unique aspects of descriptive means. Furthermore, the ideas of patriotism, bravery, justice, loyalty, and courage expressed in the epics are analyzed in terms of their role in national education.

Keywords: Heroic epic, epic genre, oral folk art, folklore, ideology, artistry, image, plot, patriotism, national consciousness.

Аннотация. В данной работе проводится всесторонний анализ идейно-художественных особенностей героического эпоса, являющегося одним из крупнейших и древнейших жанров узбекского устного народного творчества. Героические дастаны считаются важным источником, отражающим историческую память народа, его национальное самосознание, духовно-нравственные взгляды и эстетический вкус. В процессе исследования освещаются факторы возникновения героических дастанов, их основные идеи, система художественных образов, сюжетно-композиционное строение и своеобразие изобразительных средств. Также с точки зрения роли в народном воспитании анализируются выраженные в дастанах идеи патриотизма, мужества, справедливости, верности и отваги.

Ключевые слова: Героический эпос, эпический жанр, устное народное творчество, фольклор, идейность, художественность, образ, сюжет, патриотизм, национальное сознание.

Kirish. Xalq og'zaki ijodini har bir millatning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy hayoti va ma'naviy dunyosini aks ettiruvchi muhim madaniy hodisadir. O'zbek xalq og'zaki ijodi tarkibida dostonchilik alohida o'rin egallaydi. Ayniqsa, qahramonlik dostonlari xalqning ko'p asrlik hayotiy tajribasi, ozodlik uchun kurashlari, ijtimoiy adolatga bo'lgan intilishlarini badiiy jihatdan muajassamlashtirilgan epic asarlar sifatida e'tirof etiladi. Qahramonlik dostonlari ko'pincha tarixiy voqealar asosida yaratilgan bo'lib, ular xalq xotirasida saqlanib kelgan real voqealar bilan badiiy to'qimalarning uyg'unligidan tashkil topadi. Bu dostonlarda bosh qahramon obrazi xalqning ideal qahramoni sifatida tasvirlanadi. Ujasur, mard, vatanparvar, el – yurt manfaatini shaxsiy manfaatidan ustun qo'yadigon siymo sifatida gavdalanadi. Shu bois qahramonlik dostonlarini o'rganish xalqning milliy ongini, estetik tafakkurini va ma'naviy qadriyatlarini anglashda muhim ahamiyat kasb etadi. Qahramonlik dostonlarining g'oyaviy asosini avvalo vatanparvarlik g'oyasi tashkil etadi. Dostonlarda yurtni himoya qilish, el manfaatini asrash eng oliy burch sifatida talqin qilinadi. Shuningdek,

qahramonlik dostonlarida mardlik va jasorat, adolat va haqiqat, sadoqat va vafo, kabi g'oyalar yetakchi o'rinni egallaydi. Qahramonlik dostonlarida badiiy jihatdan boy va rang – barang bo'lib ularning asosiy xususiyatlaridan biri epik kenglikdir. Badiiy tasvir vositalaridan mubolag'a, tashbeh, epiteta, takror keng foydalaniladi.

Asosiy qism. Qahramonlik dostonlari xalqning hayoti, kurashi, orzu-umidlarini ifoda etuvchi, avlodlarni komillikka yetaklovchi muhim milliy tarbiya manbai hisoblanadi. Ularning g'oyaviy-badiiy xususiyatlari bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, asarning mazmun-mohiyatini belgilaydi.

G'oyaviy xususiyatlari. Qahramonlik dostonlarining asosiy g'oyaviy yo'nalishlari quyidagilardir:

- Vatanparvarlik va milliy g'oya: Dostonlarning tub zahirida Vatanga muhabbat, o'z yurtini dushmandan himoya qilish, milliy o'zlikni anglash tuyg'usi yotadi. Qahramonlar o'z elati, urug'i va Vatanining ozodligi hamda mustaqilligi uchun fidoyilik ko'rsatadi.
- Mardlik va jasorat tarannumi: Asarlarda bosh qahramonning mislsiz jasorati, dushmanga qarshi kurashdagi mardligi ulug'lanadi. Bu obrazlar (masalan, Alpomish, To'maris, Shiroq) xalqning qahramonlik ideallarini mujassam etadi.
- Ijtimoiy adolat ideallari: Dostonlarda xalqning ijtimoiy adolat haqidagi orzu-umidlari, yovuzlikka qarshi kurash g'oyalari aks etadi. Qahramonlar ko'pincha zulm va adolatsizlikka qarshi kurash olib boradi.
- Oilaviy qadriyatlar va sadoqat: Qahramonning oilasi, nomusi, sevgilisi oldidagi burchi va unga bo'lgan sadoqati ham muhim o'rin tutadi. Bu xususiyatlar qahramonning insoniy fazilatlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Badiiy xususiyatlari. Dostonlarning badiiy jihatdan o'ziga xosligi og'zaki ijod an'analari va epik tasvir uslubi bilan belgilanadi:

- Epik umumlashtirish: Tarixiy voqealilar xalq fantaziyasi asosida umumlashgan, arxetipik obrazlarda o'z ifodasini topadi. Bu xalq dunyoqarashini aks ettiruvchi keng qamrovli tasvir imkonini beradi.

- Badiiy tasvir vositalarining o'ziga xosligi: Qahramonlik dostonlarida og'zaki ijodga xos bo'lgan doimiy epitetslar, o'xshatishlar, mubolag'a (giperbola) kabi san'atlar faol qo'llaniladi. Qahramonlarning kuchi, tashqi ko'rinishi yoki voqealar rivoji ko'pincha bo'rttirib tasvirlanadi.
- Syujet va kompozitsiya: Dostonlar syujeti ko'p hollarda sodda, vazmin va tantanali uslubda bo'ladi. Voqealar rivoji ma'lum bir qoliplar (epik formulalar) asosida quriladi. Syujet chizig'ida qahramonning tug'ilishi, voyaga yetishi, sinovlar, kurash va g'alaba bosqichlari kuzatiladi.
- Musiqiy tuzilish va ijro uslubi: Xalq dostonlari, asosan, baxshilar tomonidan musiqa asbobi (dombra, qo'biz) jo'rligida, ma'lum bir ohang va uslubda ijro etiladi. Bu holat asarning emotsional ta'sirini kuchaytiradi.
- Milliy ruh va an'analar: Doston matnlarida xalqning urf-odatlarini, marosimlarini, turmush tarzi va milliy ruhi chuqur singdirilgan bo'ladi.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, qahramonlik dostonlari o'zbek xalq og'zaki ijodining g'oyaviy va badiiy jihatdan eng mukkamal namunalari hisoblanadi. Ularda xalqning tarixiy xotirasi, milliy g'ururi va ma'naviy ideallari mujassamlangan. Qahramonlik dostonlarining g'oyaviy mamuni vatanparvarlik va adolat g'oyalari bilan boy bo'lsa badiiy jihatdan ular obrazlarning yorqinligi, tasvir vositalarining dostonlari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmay, milliy ma'naviyat va tarbiya manbai bo'lib qolmoqda. Bundan tashqari, qahramonlik dostonlarining g'oyaviy – badiiy xususiyatlarini ilmiy asosda tadqiq etish folklorshunoslik, adabiyotshunoslik va madaniyatshunoslik fanlarining rivojiga munosib hissa qo'shadi. Ushbu dostonlarni zamonaviy ta'lim jarayoniga keng joriy etish, ularni tahliliy va qiyosiy usullarda o'rganish orqali talaba – yoshlarning adabiy tafakkuri va estetik didini shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- Jirmunskiy V.M. *"O'zbek xalq qahramonlik eposi"* — Bu asar dostonshunoslikning tamal toshi hisoblanib, dostonlarning tarixiy ildizlari va badiiy qurilishini tahlil qiladi (Qayta nashrlar va fundamental tadqiqot sifatida saqlangan).
- Mirzayev T. *"O'zbek xalq dostonchiligi"* (2024-2025 yillardagi qayta ishlangan nashrlari) — Baxshichilik san'ati va dostonlarning g'oyaviy yo'nalishlari haqida eng mukammal manba.
- Afzalov M. *"O'zbek xalq dostonlarining badiiy xususiyatlari"* — Dostonlardagi mubolag'a, epitet va o'xshatishlar tizimini yoritib beradi.
- Safarov O. *"O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi"* (Toshkent, "Musiqqa" nashriyoti, 2021-2023 yy.) — Filologiya fakultetlari uchun darslik bo'lib, unda dostonlarning janr xususiyatlari batafsil berilgan.
- Madayev O. *"O'zbek xalq og'zaki ijodi"* (O'quv qo'llanma, 2022-yilgi to'ldirilgan nashri) — Dostonlar syujeti va kompozitsiyasini o'rganishda asosiy qo'llanma.
- Is'hoqov Yo. *"So'z san'ati so'zligi"* (2020-2024 yy. nashrlari) — Dostonlarda qo'llanilgan badiiy san'atlarni (tashbeh, mubolag'a, istiora) izohlash uchun foydalaniladi.
- "Alpomish" (Akademik nashr) — 2024-2025 yillarda baxshilar variantlari asosida qayta nashr etilgan variantlari (Fozil Yo'ldosh o'g'li, Po'ltan shoir variantlari).
- "O'zbek xalq ijodi" ko'p jildligi (100 jildlik, davom etayotgan nashr jarayoni, 2020-2026 yy.) — Bu to'plamda qahramonlik dostonlarining barcha turkumlari ilmiy izohlar bilan berilgan.

- O‘zbekiston Fanlar akademiyasi O‘zbek tili, adabiyoti va folklori instituti tomonidan 2023-2025 yillarda chop etilgan "Folklor va etnografiya" jurnali sonlari.
- Zamonaviy folklorshunos olimlarning (masalan, Sh. Turdimov, J. Eshonqulov) 2020-yildan keyingi ilmiy izlanishlari va monografiyalari.